

מערת המכפלה היתד הראשונה בארץ ישראל

מקום מגורי אברהם בא"י

הדרגת פסוקי הבטחת א"י

תוכן הענינים:

א. הקשיים שבפר' קניית מערת-המכפלה

א. קשיים מרכזיים ב. קשיים עניניים ג. קשיים לשוניים

ב. ההדרגה של פסוקי ההבטחה על ארץ ישראל

א. ציווי ההליכה ב. היפרדות לוט ג. ברית בין הבתרים

ד. לידת ישמעאל ה. עקידת יצחק

ג. מיקום קבורת שרה בקרית-ארבע

ד. מקומות מגורי אברהם בארץ ישראל

א. אלוני ממרא-חברון ב. גרר

ג. באר שבע ד. אורח מגורי אברהם

ה. המהלכים לקניית מערת המכפלה

א. מטרת אברהם בקניית מערת המכפלה

ב. פרוש פסוקי פרשיית הקניה

ג. סיכום המאמר

פרשיית הקניה של "מערת-המכפלה" משתרעת על כל פרק כג הנמצא בראשיתה של פר' "חיי שרה". פרשייה זו כוללת אמנם גם את מיתתה של שרה (פסו' א-ב), ואת קבורתה (פסו' יט), אך במבט קצר ניוכח לדעת כי הנקודה המרכזית של הפרק הינה דוקא פרשת הקניה של מערת המכפלה ולא פרשת הקבורה והמיתה. מרכזיות הקניה מתבטאת הן מהבחינה העניינית והן מהבחינה הכמותית. מבחינה עניינית – פרשת הקניה מתוארת בפרוט כל מהלכי הקניה, ואילו פרשת מיתתה של שרה וקבורתה בקצור נמרץ. מבחינה כמותית – כמות הפסוקים הנובעת כמוכחן מאורך ופירוט העניין.

לכן נכון יהיה לומר כי הנקודה המרכזית במיתת שרה וקבורתה במערת-המכפלה היא דוקא העניין הלכאורה מישני, שהוא קניית מקום הקבורה, דהיינו מערת המכפלה.

א

הקשיים שבפר' קניית מערת-המכפלה

א. קשיים מרכזיים

לאחר קריאה ועיון בפרשייה זו מתעוררים כמה קשיים מרכזיים, ואלו הם:

- א. מהמסקנה שנאמרה לעיל מתעוררת השאלה מדוע באמת רואה התורה את הנקודה המרכזית דוקא בפר' הקניה; מהי חשיבותה הרבה, שבגללה האריכה התורה בפירוט מהלכי הקניה?
- ב. מהי סיבת קבורתה של שרה דוקא בקרית ארבע-חברון?
- ג. מדוע ניגש אברהם אל בני חת ומבקשם לקנות "אחוזת קבר", ואיננו ניגש מיד אל עפרון בעל הקרקע?

ב. קשיים ענייניים

מספר קשיים משניים אך ענייניים, נמצאים במהלכי הקניה עצמם:

- א. אם בני חת מוכנים לתת לאברהם מקום קבורה חינם, מדוע רוצה אברהם לקנות בכסף דוקא מעפרון?
- ב. אברהם רוצה לקנות ב"כסף מלא" ואילו בני חת ועפרון בתחילה הציעו בחינם. מדוע "מתעקש" אברהם דוקא לקנות בכסף?
- ג. עפרון רוצה בתחילה לתת את המערה חינם, אך לבסוף הוא מבקש מחיר גבוה מאד, מדוע?
- ד. גם לאחר שאברהם קונה את מבוקשו מיד עפרון נא' (פסו' כ): "ויקם השדה והמערה... לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת". הלא אברהם קנה את "אחוזת הקבר" מעפרון? כעין זה קשה גם בפסו' הקודם (יט): "ויקם שדה עפרון... לאברהם למקנה לעיני בני חת וכו'". מהו הצורך להדגיש שהקניה נעשית לעיני בני חת?

ג. קשויים לשוניים-סגנוניים

בכל הפרק נמצאים קשויים לשוניים-סגנוניים שמתבטאים באריכות יתרה, שינויים בנוסח וחזרה, על אחדים מהם נעמוד:

- א. מדוע רואה אברהם צורך להקדים בבקשתו שהוא "גר ותושב" עמהם?
- ב. אברהם מבקש "אחזת קבר" ובני חת עונים לו: "במבחר קברינו קבור את מתך", האם דברים אלו שויים?
- ג. אברהם מבקש לקנות רק את מערת המכפלה, אך עפרון מוסיף גם שדה, ולכסוף נא' שאברהם קנה את: "השדה והמערה אשר בו, וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב", מדוע?

לקורא: פרק זה הינו תוספת והרחבה, ניתן לעבור ישר לקריאת: "סיכום מצב א"י בזמן ההבטחות" – הנמצא בסוף הפרק.

ב

ההדרגה של פסוקי ההבטחה על א"י

כדי לפתור את אותן הקושיות שמנינו לעיל, וכדי לבאר את חשיבותה של פרשה זו, נחוץ להבין את הרקע בה היא נמצאת, לשם כך זקוקים אנו בהקדמה על פסוקי הבטחת-א"י וההדרגה שבהם¹

א. ציווי ההליכה לא"י

בציווי ההליכה לא"י שנמסר לאברהם נא' (יב, א-ג): "לך לך מארצך... אל הארץ אשר אראך, ואעשך לגוי גדול ואברכך וכו'". בכרכה זו הנצמדת לקיום הציווי לא נאמרת שום הבטחה בדבר א"י עצמה, ואף שמה אינו נזכר כאן, רק מאוחר יותר כאשר מגיע אברהם לא"י נאמר לו (יב, ז): "...לזרעך אתן את הארץ הזאת".

שתי סיבות אפשריות בדבר: אפשרות ראשונה: אברהם צווה רק שיצא ממולדתו אך לא ידע לאיזו ארץ מכון הציווי, רק אח"כ כשהגיע לא"י, הקב"ה מודיעו שזו הארץ אליה התכוון שיבא אליה² – א"כ מובן הדבר שלא הכיחו הקב"ה את הארץ עד שיראה אותה וידע מהי³ ואח"כ יבטיח לו אותה.

ואכן כך נא' (יב, ו-ז): "ויעבר אברם בארץ עד מקום שכב... וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת" וכו'.

1. על עצם רעיון "ההדרגה" עי' רמב"ן טו, יח.
2. רש"י (יב, ב) ד"ה "אשר אראך", עפ"י חז"ל בראשית רבה לט, ח. ועי' גם אבן עזרא (יב, א) ופי' ראשון ברמב"ן שם.
3. עי' במדרש שם על מיוחדות א"י ואנשיה.

זאת אומרת: הקב"ה ציוה את אברהם: "לך לך מארצך וכו' אל הארץ אשר אראך", כאשר הגיע אברהם לשכם התגלה לו ה' "וירא ה' אל אברם", ואמר לו זאת הארץ שהתכוונתי שאליה תגיע. כדבר המובן מאליו מוסיף הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת".

לפי הסבר זה כבר מתחילה היתה כוונת הקב"ה לתת לו את הארץ, אלא שנמנע להודיעו על כך עד שיגיע לא"י.

לעומת זאת אם נאמר שאברהם אכן ידע שמטרת ציווי ההליכה הוא א"י,⁴ צריך לומר שלא הבטיחו הקב"ה את הארץ עד לאחר שיקיים את הציווי בפועל ויכנס לא"י.

לא רצה הקב"ה להבטיחו בהתחלה כדי שקודם יראה את א"י ואת מעלתה בעיניו ורק אח"כ יקבל את ההבטחה עליה.

גם עפ"י שיטה זו מוסברים הפסוקים יפה: "ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם וכו'" – אברהם נכנס לא"י ומקיים את הציווי, ורק אח"כ: "וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ וכו'" – קבלת הבטחה על א"י.

ב. היפרדות לוט

המקום השני בו נזכרת הבטחה על א"י הינו בפסוק (יג, יד-יח):

"וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו, שא נא עיניך וראה... כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם... קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה".

התוספת שבהבטחה זו על הקודמת היא בשני דברים:

א. רוחב הארץ וגודלה – "שא נא עיניך... צפנה ונגבה וקרמה וימה...לארכה ולרחבה כי לך אתננה".

ב. עשיית מעשה כהפגנת בעלות וקנין על א"י – "שא נא עיניך", ואח"כ: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה".

את הסיבה להבטחה זו ואת התוספת שבה⁵ ניתן להסביר על רקע המעשה שקדם לה – היפרדות לוט מאברהם. לוט בחר את "ככר הירדן" ואברהם את ארץ כנען. ההבטחה באה לחזק את בחירתו של אברהם בארץ כנען כבחירה אלוקית מאת ה' ולתוספת חיזוק, עשיית מעשה לשם בעלות על הארץ. כך גם נראה מסגנון הפסוק: "וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא וכו'".

יתכן גם לומר שההבטחה באה לחיזוק עמידתו של אברהם בא"י – לאחר שהוצרך לעזובה (יב, יב) בגלל הרעב, וירד למצרים – לאחר עלייתו המחודשת ממצרים באה חזרה על ההבטחה הקודמת, שנאמרה בעלייתו הראשונה מחרן, בתוספת חיזוק כרלעיל.

4. עי' פי' שני ברמב"ן שם, ספורנו יא, לא יב: א, ה, ו.

5. לפי הרמב"ן (טו, יח) ישנה כאן גם תוספת של ההרגשה "עד עולם", וכן "ושמתי את זרעך כעפר הארץ", הן באו כאשר רבו זכויות אברהם.

ג. ברית בין הבתרים

המקום השלישי בו נאמרה הבטחה על א"י הוא ב"ברית בין הבתרים" (טו, יח-כא):

"ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, את הקיני ואת הקניזי וכו'".

מיקומה של ההבטחה כאן הוא ברור, בגלל חשיבותה של "ברית בין הבתרים" והקשר ההדוק שיש בינה ובין ההבטחה על המשך זרעו של אברהם כאן: "והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך... אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה". לאחר מכן באה בשורת הגלות: "ידע תדע כי גר יהיה זרעך וכו'". כדבר המוכן מאליו נצמדת אח"כ ההבטחה על א"י, שהיא בעצם המשך הגאולה של העם היוצא ממצרים, ובלעדיה אין משמעות ליציאת מצרים:

"ביום ההוא כרת... לאמר לזרעך נתתי את הארץ וכו'".

המיוחד בהבטחה זו לעומת שאר ההבטחות הוא בשני דברים:

א. נכרתת כאן ברית על הארץ ולא סתם הבטחה, ברית היא בעלת משמעות יותר חזקה וברורה.⁶

ב. גבולות הארץ – עשרה עממים שהם גבולות "הארץ המובטחת".

ניתן לומר ששיא ביטויי ההבטחה על א"י מופיע בברית בין הבתרים.

ד. לידת ישמעאל

אך גם לאחר "ברית בין הבתרים" נזכרות הבטחות נוספות על א"י, אם כי משמעותן שונה במקצת.

בפסוקי הציווי על המילה הנאמרים לאחר לידת ישמעאל מהגר נא' (יז, ג-ח): "ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלוהים לאמר, אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים... והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריו... ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלוקים".

מיקומה של הבטחה זו כאן הוא להבהיר שלא ישמעאל הוא היורש את הארץ אלא "זרעך אחריו", דהיינו יצחק.⁷ ההבטחה מודגשת יותר בהמשך הפסוק (יז, יט): "ויאמר אלו' אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת שמו יצחק, והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו".

המיוחד בהבטחה זו⁸ שחוץ מהבטחת המשך הזרע וירושת הארץ, נצמדת גם הבטחה על בחירת הזרע כעם של הקב"ה, עליו יחול "הענין האלוהי"⁹: "להיות לך לאלהים ולזרעך

6. ברמב"ן שם, שהברית נעשתה שלא יגרום החטא.

7. זהו גם הסבר הסיבה לגרוש ישמעאל והגר לפי בקשת שרה (כא, י): "גרש האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק".

8. לפי הרמב"ן ישנה תוספת "לאחזת עולם", שאף אם יגלו וישובו וינחלוה, סיבת התוספות – המילה שצוותה על אברהם בפסוק שם (ט-יד).

9. עי' "כוזרי" מאמר א.

אחריך, ונתתי לך... את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלוהים". מיוחדות זאת נמצאת כאן מאותה סיבה שהוכחה לעיל לגבי הבטחת הארץ, והיא ההפרדה בין ישמעאל ליצחק לענין ירושתה, אותה ההפרדה קיימת גם כאן ל"ענין האלוהי", שלא יחול אלא על יצחק.

ה. עקירת יצחק

המקום האחרון בו נזכרת הבטחה על א"י לאברהם הוא לאחר נסיון העקידה (כב, טז-יח): "ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך... כי ברך אברכך והרבה הרבה את זרעך... וירש זרעך את שער אויביו".¹⁰

לא מופיעה כאן הבטחה מפורשת על א"י¹¹ כי היא כבר נאמרה במקומות דלעיל, ההבטחה שנאמרת כאן הינה על ירושת הארץ, דהיינו כבישתה מיד הדורים בה באותה העת. האפשרות להסביר את המילים "שער אויביו" שכונתם לארצות אחרות אינה מסתברת, היות ואין לפי זה משמעות וקשר לענין כאן. בנוסף לכך, אם הכוונה היא לארצות אחרות, א"כ היתה צריכה להופיעה כאן גם הבטחה על א"י, ורק לאחריה הבטחה על ארצות אחרות. כמו-כן לא ניתן לפרש שהכוונה היא לנצחון סתמי על אויביו, היות ש"ירוש" נזכרת במקרא תמיד במשמעות של כבישת קרקע.¹² לכן נראה שהכוונה היא על ירושת א"י מיד אויביו – עמי כנען, שעתידיים להשמד מא"י.

דבר זה יובהר מיד לאור פסוקים נוספים המדגישים ומבהירים את מצב א"י בזמן אברהם:

א. בפעם הראשונה שאברהם נכנס לא"י נא' (יב, ו): "ויעבר אברם בארץ... והכנעני אז בארץ... ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת". הקב"ה מדגיש לאברהם: למרות שהכנעני יושב כרגע בארץ¹³ אתה הוא העתיד לרשת את א"י.

ב. בהיפרדות לוט מאברהם, ואח"כ חלוקת השטחים נא' (יג, ז): "ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט, והכנעני והפריזי אז ישב בארץ".¹⁴ ההדגש כאן נא' בגלל חוסר בשטחי מרעה וריבוי הצאן והבקר של אברהם ולוט: "ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו כי היה רכושם רב" וכו', וחץ מזה רעו שם גם הכנעני והפריזי שישבו שם.

ג. המקום השלישי בו מודגש הענין הוא בהבטחת "ברית בין הבתרים" שעמדנו עליה לעיל, שם נא' (טו, טז): "ודור רביעי ישוכו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה". כאן נותנת התורה גם סיבה מדוע אין אברהם יורש מיד את הארץ אלא רק אחר דור רביעי – כי בנתיים יושבים כאן עמי כנען¹⁵ שעוד לא נשלם עונם להשמד.

על רקע פסוקים אלו מובהר לנו הפסוק: "ויירש זרעך את שער אויביו", שכוונתו הינה לעמי כנען הדורים לעת עתה בא"י, שעתידיים ישראל לעלות ממצרים ולהורישם.

10. השוה (כר, ט): "וירש זרעך את שער שנאיו".

11. אכן ברמב"ן (טו, יח) מקום זה כלל לא נזכר.

12. עי' ילקו"ש וירא סי' קב.

13. עי' רש"י כאן.

14. עי' רש"י ורמב"ן כאן.

15. עי' רמב"ן, אכן עזרא ורד"ק כאן.

סיכום מצב ארץ ישראל בזמן ההבטחות

לאור דברינו לעיל, סיכום המצב הינו כך: אברהם מובטח חמש פעמים על בעלות א"י, וכן הבטחה לזרעו עליה. בכל הבטחה ישנה תוספת מסויימת הבאה לחזק את ההבטחה שקדמה לה. הבטחות אלו נאמרות ומתחזקות על רקע המאורעות שקורים לאברהם. לעומת זאת מדגישה התורה מספר פעמים כי המצב בשטח הוא הפוך בדיוק: עמי כנען יושבים בארץ, מתרבים ומתבססים בה, ואין אברהם יכול לנחול את הארץ כמצב העכשוי.

ג

מיקום קבורת שרה בקרית-ארבע

אחד מן הקשיים המרכזיים שהזכרנו לעיל היה סיבת קבורתה של שרה דוקא בקרית ארבע-חברון כמערת המכפלה.

לכאורה אפשר לראות את סיבת קבורתה בקרית-ארבע, בגלל שמקום מגוריה היה שם: "ותמת שרה בקרית ארבע וכו'" (כג, ב). אך סיבה זו אינה ברורה.

אם נסתכל בהמשך הפסוק, יסתבר לנו שמקום מגורי אברהם ושרה לא היה שם; המשך הפסוק הוא: "ויבא אברהם לספור לשרה ולבכתה". מדיכך בא אברהם? מסתבר שאברהם מגיע ממקום מגוריו, שנכתב כמה פסוקים קודם (כב, יט): "וישב אברהם בבאר שבע".

מסיבה זו נאלץ אברהם לבא לקרית-ארבע בכדי לקבור את שרה.

לא מסתבר שאברהם ושרה גרו בנפרד, לכן חוזרת הקושיה דלעיל: מה עושה שרה בקרית ארבע כאשר נמצא אברהם בבאר שבע, ומדוע היא נקברת דוקא שם?

לפתרון בעיה זו נדרשו רש"י וסיעתו והרמב"ן:

רש"י, שמבאר את דבריו עפ"י חז"ל, מצמיד את עקידת יצחק למיתת שרה¹⁶ שהיתה בקרית-ארבע. לשם כך נצרך רש"י לפרש, שהפסוק (כב, יט): "וישב אברהם בבאר שבע" הנא' לאחר העקידה, כוונתו לא ישיבה ממש אלא שהיה זמנית בדרך חזרה מהעקידה, אך באמת חזר אברהם לחברון י"ב שנים קודם העקידה.¹⁷ הפסוק: "ויבא אברהם לספור לשרה" מתפרש לפי רש"י כסיבה מיקרית, היות ובאותו הזמן חזר מהעקידה.

כמה קשים לפי רש"י:

- א. המלה "וישב אברהם בבאר שבע" צריכה להתפרש שלא כפשוטה.
- ב. ממהלך הענינים והפסוק נראה כי אכן ישב אברהם בבאר שבע זמן מסויים.¹⁸
- ג. חזרת אברהם מארץ פלישתים-גור למקום מגוריו הקודם חברון, אינה נזכרת בכתובים.

16. רש"י ד"ה "לספור לשרה", עפ"י חז"ל בראשית רבה נח, ה.

17. עי' גם רש"י כא, לד.

18. עי' רמב"ן כאן.

הרמב"ן מציב שיטה שאינה מצמידה את העקידה למיתת שרה, הוא נדרש לכך בגלל פסוקים מרובים המצביעים על כך שאכן אברהם ישב ממש בבאר שבע זמן מסויים.

ובגלל שלא יתכן שאברהם ושרה גרו בנפרד, הוא מסביר שאברהם גר בבאר שבע, ושם נצטווה על העקידה, ולשם גם חזר וישב שם כפשט הפסוק. לאחר זמן רב¹⁹ חזר לחברון, שם נפטרה שרה. את הפסוק: "ויבא אברהם לספור לשרה" מסביר הרמב"ן בשתי אפשרויות: א. לשרה היה אהל מיוחד ואברהם בא לאהל זה שם נפטרה. ב. התעוררות לפעולה מסוימת נקראת בלשון ביאה, וכן כאן מתפרשת המלה "ויבא" – בא לעשות הספד גדול לשרה.

גם על דברי הרמב"ן מתעוררות קושיות:

א. חזרת אברהם לחברון אינה נזכרת בכתוב.

ב. הביטוי "ויבא אברהם לספד וכו'" לפי הרמב"ן איננו מרווח דיו, כי לא נזכרת ביאתו לאהל. האפשרות לפרש "ויבא" במונח התעורר איננה שכיחה במקרא, ואף הרמב"ן מביאה רק בתור פירוש אפשרי.

לעומת זאת, אם נפרש שאברהם בא מבאר שבע, הנזכרת כמה פסוקים קודם, לא יקשה עלינו מדוע לא נזכר מקום מוצאו של אברהם, כי הכתוב מספר הכל בנשימה אחת,²⁰ אך לעומת זאת נחזור לקשיים הקודמים, כיצד יתכן שאברהם ושרה גרו בנפרד.

אנו נציע דרך חדשנית הנלע"ד שתתמודד עם הקשיים, ותשולב משיטת רש"י ורמב"ן. לצורך זה נחוצה לנו הקדמה נוספת על תנועתם של מגורי אברהם בא"י.

ד

מקומות מגורי אברהם בארץ ישראל

בכניסתו לא"י נוטה אברהם את אהלו בין בית אל ובין העי (יב, ח). הוא ממשיך לנסוע לכיוון דרום, אך איננו מתמקם במקום מסויים.²¹

לאחר מכן יורד אברהם למצרים מפני הרעב.

אברהם עולה ממצרים לא"י וחוזר למסעיו הקודמים (יג, ג): "מנגב ועד בית אל, עד מקום אשר היה שם אהלה בתחילה וכו'", אך עדיין איננו מתמקם.

א. אלוני ממרא-חברון

רק אחרי ההיפרדות מלוט מתמקם אברהם בא"י (יג, יח): "ויאהל אברהם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון". זוהי הפעם הראשונה בה נזכרת המלה "וישב"¹⁷ המעידה על התמקמות של בית-קבע.

19. לפי הרמב"ן "ויגר אברהם בארץ פלישתים ימים רבים" (כא, לד) כונתו לבאר שבע, וע"י משיב להלן.

20. בכך מתורצת קשיית הרמב"ן מדוע לא נזכר שם המקום שממנו בא.

21. ע"י רש"י כא, לד.

מקום-מגורים זה נזכר בכתוב פעמיים נוספות:

כאשר מגיע הפליט המבשר לאברהם על שביית לוט נא' (יד, יג): "והוא שכן באלוני ממרא האמורי". פעם נוספת, לפני ביאת ג' המלאכים לאברהם נא': (יח, א): "וירא אליו ה' באלני ממרא".

ב. גרר

לאחר הפיכת סדום ופרשת לוט ובנותיו, עובר אברהם מאזור המרכז-חברון אל דרום א' (כ, א): "ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר".

סיבת עזיבתו של אברהם את מקומו הקודם אינה מפורשת בכתוב ואינה ברורה.²² אברהם ממשיך לגור בגרר, שם קורים המאורעות המסופרים אח"כ: שרה נלקחת לאבימלך שליט האזור, לידת יצחק, גירוש ישמעאל והגר (כא, טו): "ותלך ותתע במדבר באר שבע", מדבר באר שבע היה די קרוב לאיזור גרר.

אחר כריתת הברית בין אברהם ואבימלך נקרא מקום הברית "באר שבע" (כא, לא). לאחר מכן נא' (כא, לב-לד): "וישובו אל ארץ פלישתים ויטע אשל בבאר שבע... ויגר אברהם בארץ פלישתים ימים רבים". סביר להניח שמקום מגוריו בארץ פלישתים הינו גרר, אשר היתה בשליטת אבימלך מלך פלישתים. קשה לפרש שהכונה ב"ארץ פלישתים" לבאר שבע.²³ ואברהם העתיק את מקום מגוריו מגרר לבאר שבע. הקושי הינו בכך שהפסוק מציין רק שאברהם נוטע אשל בבאר שבע וקורא בשם ה', אך לא נאמר שישב כאן. בהמשך אמנם נא' "ויגר אברהם בארץ פלישתים וכו'", אך אם ארץ פלישתים הינה באר שבע היה הפסוק צריך לכתוב: וישב שם, ודיינו.

ג. באר שבע

לאחר עקידת יצחק נא' (כב, יט): "...ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע". באר שבע כפי שראינו אינה מקום חדש בחיי אברהם, כריתת הברית על בארות המים נעשתה שם, כנראה ששם היו שטחי מרעה גדולים בתוספת בארות מים עליהם רבו רועי אבימלך עם רועי אברהם. באר שבע כנראה אינה רחוקה כ"כ מגרר אך היא דרומית מזרחית לה.

מסיכום הפסוקים מתברר, שאברהם גר במשך שהותו בא"י בשלשה מקומות, ככולם נא' המילה "וישב", דהיינו ישיבת קבע ולא שהות זמנית.

תמוה הוא שכאשר עובר אברהם מאלוני ממרא לגרר וכן מגרר לבאר שבע, לא מזכיר הכתוב שום סיבה מפורשת לענין עזיבתו. תמיהות נוספות שהעלנו קודם הן: כיצד גרה שרה בחברון-אלוני ממרא, ואילו אברהם נשאר לכאורה בבאר שבע, היות ולא נזכרת בכתוב חזרתו לאלוני ממרא.

22. עי' גם רש"י כאן.

23. עי' רמב"ן: כג ב, כא לב, וספורנו כא לב.

ד. אורח מגורי אברהם

תמיהות אלו יובנו לנו לאור מקצועו של אברהם ואורח חיי רועי הצאן בימי קדם. אברהם אבינו הינו רועה צאן, ודרך רועי הצאן היתה שכאשר כלים שטחי המרעה הם עוברים לשטח אחר²⁴, ועם זה עובר ביתם, לכן עפ"י רוב מקום מגורם היה באהלים. עפ"י דברים אלו מובנת לנו מדוע לא כתובה הסיבה לעזיבתו של אברהם מאלוני ממרא לגרר ומגרר לבאר שבע, הסיבה היא כי כך דרכם של רועי הצאן.

סיבה זו פשוטה כ"כ שאינה מצריכה הזכרה מיוחדת. כל דברינו דלעיל הנם על "בית ארעי" או "בית מקצוע" של רועי הצאן, כנראה שלרועים אמידים כאברהם היה אף "בית קבע", בית אחוזה מאבן.²⁵

לפי זה נראים פני הדברים כדלהלן: אברהם הגיע לא"י והתיישב באלוני ממרא, שם זיהו בית הקבע ומעולם לא עזב מקום זה. שרה התגוררה פעם בבית הארעי עם אברהם, ופעמים שחזרה לבית הקבע – קרית ארבע. לאחר שכלו שטחי המרעה במרכז הארץ – אזור חברון, עזב אברהם את האזור לאזור הדרום – גרר, ולאחר מכן הדרים קצת יותר, לכיון מזרח – באר שבע.

לאחר עקידת יצחק או סמוך לה היתה שרה בבית הקבע – קרית ארבע, ואילו אברהם עסק במרעה עם נעריו בבאר שבע, בעונת המרעה. לכן, כאשר נפטרה שרה הגיע אברהם מאזור המרעה, בית הארעי – באר שבע.

סיכום מגורי אברהם בא"י

מקום בית הקבע של אברהם הינו באלוני ממרא. שהותו של אברהם בא"י עד פטירת שרה הינה כ-60 שנה, במשך זמן זה לא הספיק עדיין אברהם להתבסס כראוי במקום הקבע, והוא נאלץ לנדוד ממקום למקום למצוא שטחי מרעה. קשיים נוספים שעלו בדרכו היו: רעב בתחילת כניסתו, כתוצאה מכך ירידה למצרים, היפרדות לוט, מלחמת ארבעת המלכים, לקיחת שרה, סיכסוך עם רועי אבימלך, גרוש ישמעאל.

ה

המהלכים לקניית מערת המכפלה

א. מטרת אברהם בקניית מערת המכפלה

נחזור לדברינו לעיל. אברהם הובטח כמה פעמים על בעלותו על א"י, המצב בשטח אחרת – האמורי והכנעני משתלטים ומתיישבים בשטחי א"י, אברהם עצמו לא הספיק לתקוע יתר הגונה בא"י מפני מקצועו – רועה צאן, המכריחו לשנות אזור מדי פעם.

24. עפ"י יובנו הפסוק: (כ, א) "וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר", (יג, יח) "ויאהל עד סדם". (יג, יח) "ויאהל אברהם ויבא וישב וכו'". (יב, ח) "ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם". (יג, ג) "מנגב ועד בית אל... בין בית אל ובין העי". במקומות אלו התפרסו שטחי המרעה לצאן.

25. השוה סיפור נבל (שמאל א כה, ב): "ואיש במעון, ומעשהו בכרמל". מקום בית הקבע בעיר "מעון", ומקצועו רועה צאן: "ולו צאן שלשת אלפים", והינו "בכרמל": "וידיה בגזז את צאנו בכרמל".

לאחר פטירת שרה רואה אברהם צורך לקבוע יתד חזקה בא"י ע"י קניית אחוזת קבר. אחוזת קבר נחשבה בימי קדם סמל ומעמד²⁶ של תושב שורשי מדורי דורות אשר הוא ואבותיו נקברו באזור זה. לאחר פטירת שרה רוצה אברהם לקנות אחוזת קבר לו ולזרעו אחריו כחלק מאחוזתו בא"י, או יותר נכון הפגנת בעלות באזור זה.

ב. פירוש פסוקי פרשיית הקניה

מכאן נעבור לפירוש פסוקי פרשת הקניה:

"ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון"^{26א} בארץ כנען²⁷ – שרה היתה כאותה העת בבית הקבע – אלוני ממרא, ושם נפטרה.

"ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה" – אברהם מגיע מבאר שבע, מאזור שטחי המרעה.

"ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר" – אברהם רואה צורך לקבוע יתד בא"י לו ולזרעו אחריו בקניית אחוזת קבר. אברהם פונה אל כל בני חת בכדי שהמעמד יהיה רשמי ומפורסם, ואיש לא יוכל לערער עליו. חת הוא בנו של כנען (פ' נח י, טז) אשר בניו התפשטו באותה העת בא"י, ומפניהם חשש אברהם.

"גר ותושב²⁸ אנכי עמכם" – זמן רב אני דר כאן והנני תושב שורשי במקום.

"תנו לי אחוזת קבר עמכם וכו'" – אחוזת קבר הינה בית קברות פרטי שמיועדת אך ורק לצאצאי המשפחה. אברהם דורש אחוזה כזאת בתור היותו תושב קבע באזור.

"שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו כמבחר קברינו קבר את מתך..." – בני חת מבינים את כוונתו הנסתרת של אברהם – להאחו בא"י, והם עונים: אמנם "נשיא אלוקים אתה בתוכנו" – פרסמת את שם ה' בעולם, אך "כמבחר קברינו קבר את מתך, איש ממנו את קברו לא יכלה ממש מקבר מתך" – אנחנו מוכנים להיות נדיבים איתך עד כ"כ, שתוכל לקבור את מחר בכל מקום שתרצה, או בבית קברות ציבורי או במקום קבורה משלנו, אך אחוזה פרט. ז, אין הם מוכנים לתת לו.²⁹

"וידבר אתם לאמר, אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר...ועפרון ישב בתוך בני חת" – אברהם מבין שבני חת לא יתרצו לתת לו "אחוזת קבר" אלא רק חלקה בבית קברות, הם לא יוותרו על נחלת אבותיהם. לכן מבקש מהם אברהם שלפחות יבקשו בשבילו את "מערת המכפלה" מעפרון היושב בתוך בני חת" – עפרון איננו חיתי במקורו, כנראה שהיגר לשם והחליט להתיישב בתוכם³⁰, אך בכל אופן זו אינה נחלה אבותי³¹, ומסיבה זו לא יתעקש למוכרה כשאר בני חת.

26. השוה ישעיה (כב, טז) לגבי שבנא: "מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר".

26א. השם הקרם הינו קרית ארבע, ובזמן בני ישראל נקראה חברון, עי': יהושע יד טו, שופטים א, י.

27. סיבת הרגשת "בארץ כנען" – עי' להלן בסוף הפרשה.

28. עי' רש"י ופ"פ, ועפ"י דברינו ניתן לפרש "גר" – נדידות בית-הארעי, "תושב" – במקום בית הקבע כאן.

29. עי' גם רמב"ן ומלבי"ם.

30. ההרגשה "ועפרון יושב בתוך" מראה שהוא אינו חיתי במקורו, אחרת אין צורך להזכיר זאת (עי' רש"י). השוה גם (יט, א): ולוט יושב בשער סדם, ז"א אינו יושב במרכז העיר כסדומי ותיק אלא במבוא העיר. ועי' גם (שמו"א יד, ו): "ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו מתוך העמלקי".

31. השוה נבות היזרעלי (מלכים א' כא, ג): "חלילה לי מזה" מתתי את נחלת אבתי לך, ועי' רמב"ן פס' ה.

"ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו, אשר בקצה שדהו בכסף מלא וכו'" – עפרון בודאי יתרצה למכור לי בכסף מלא, מה עוד שזאת מערה זנוחה אשר בקצה השדה שאיננו פוגעת בשדהו.³²

שיקוליו של עפרון הם רק שיקולים כספיים של סוחר מדופלם³³: "ויען עפרון החתי און אברהם באוני בני חת וכו'" – עפרון המהגר מנסה להציג עצמו כחיתי לפני בני חת, ולכן הוא נקרא כאן "עפרון החיתי", היות והמשא ומתן נערך לפני המון העם, הוא מציג משחק של נימוסים:

"לא אדני שמעני, השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתה וכו'" – עפרון מוסיף "שדה" שאותו אברהם כלל לא ביקש, כי הוא מעונין בכסף, על המערה הזנוחה לבד לא יקבל הרבה, הוא יודע שלבסוף אברהם ירצה לקנות דוקא בכסף מלא.

אברהם מבין את כוונת עפרון לענין הכסף והשדה ואומר: "...אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני, ואקברה את מתי שמה" – אברהם מוכן להוסיף את כסף השדה ובלבד שיוכל לקבור שמה כאחות קבר.

"אדני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא ואת מתך קבר" – עפרון מנצל את ההזדמנות ומבקש מחיר גבוה מאד בעד השדה, תוך רמיזה לאברהם שרק כך ימלא את מבוקשו לגבי המערה.

"וישמע אברהם אל עפרון" – אברהם מבין את רמיזתו של עפרון ואת חפצו בכסף ולכן: "וישקל אברהם לעפרן את הכסף... ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר" – כסף גבוה ומעולה.

"ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא, השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה, אשר בכל גבלו סביב" – אברהם היה מוכרח לשלם גם בעד העצים וכל האביזרים שנמצאים בגבול השדה, אך ורק בכדי לקנות את המערה.

"לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו" – מודגש כאן שהמכירה נעשתה לעיני בני חת כדי שלא יערערו על האחזותו של אברהם במקום זה.³³

"ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען" – מודגש כאן שחברון בארץ כנען, זהו המקום הראשון בא"י בו תוקע אברהם יתו.

"ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחות קבר מאת בני חת" – מעמד הקניה נעשה בהסכמתם ולא רק בהסכמת עפרון, לכן מתאר הפס' את הקניה באופן כזה שתוקף הקניה היה מאת בני חת.³³ בצורה כזאת לא יוכלו בני חת לשוב ולערער על תקפות הקניה, ובכלל על אחיזתו של אברהם בא"י.

סיכום המאמר

במבט שטחי נראה כי פרשת הקניה של מערת המכפלה הינה פרשיה צרדית וטכנית בלבד, מדברינו מתברר שלפרשיה זו יש מקום מרכזי בהאחזותו של אברהם בארץ ישראל.

32. עי' ספורנו.

33. עי' רש"י כג, טז.

33א. יתכן גם כי אברהם קיבל שטר "מקנה" מבני חת, שטר זה יהיה הוכחה שבני העיר הסכימו למכירה זאת, עי' גם (ברא' מט, לב) בצוואת יעקב: "מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת" ובפס' קודם (מט, ל): "...אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרן החתי, ועי' מלבי"ם ורמב"ן.

אברהם אבינו מובטח מספר פעמים על בעלות א"י, אך בשטח המצב הפוך, ואברהם איננו נוהל את הארץ ממספר סיבות: עמי כנען מתרבים ומתבססים בארץ, מקצועו של אברהם כרועה צאן מונע בעדו מלהתבסס במקום אחד, צרות ומאורעות אישיים המעכבים בעדו.

למרות כל הקשיים הללו מאמין אברהם בהבטחת הקב"ה,³⁴ ולא רק שאיננו מתיאש אלא הוא אף מתאמץ בכל כוחו³⁵ לתקוע יתד בארץ במקום קבורת שרה – מערת המכפלה.

**"שלושה מקומות שאין אומות העולם יכולים להונות את
ישראל לומר, גזולים הם בידכם, ואלו הן: מערת המכפלה,
בית המקדש, וקבורתו של יוסף"³⁶.**

(בראשית רבה עט, ז)

34. עי' טו, ח: "במה ארע כי אירשנה".

35. בבא בתרא טו, ב: "ויען השטן וגו', אמר לפניו רבש"ע שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך אברהם, שאמרת לו "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" (יג, יז), ואפילו הכי בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה עד שקנה בארבע מאות שקל כסף, לא הרחרח אחר מדותיך".

36. בג' מקומות אלו נאמר במפורש שנקנו בכסף מלא, עי"ש.